

Г.В. Анісімова,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права

О.В. Донець,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

СУЧАСНИЙ КОНЦЕПТ ПРАВА ЗАГАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

В умовах сьогодення актуальним залишається питання щодо доцільності збереження інституту права загального природокористування або наповнення його новим юридичним змістом, що забезпечить дієвість цього інституту, нормативну гарантованість і можливість безперешкодної реалізації громадянами своїх прав. Приступаючи до розгляду окресленої проблеми по суті, варто зупинитися на двох чинниках, які суттєво впливають на формування законодавчої конструкції «право загального природокористування». По-перше, це – рівень загальної захворюваності населення, а забезпечення життєво необхідних потреб, як-то оздоровчих, рекреаційних та ін., здійснюється саме шляхом загального використання природних ресурсів. Як відомо, в Україні фактично дві третини мешканців проживають на територіях, де стан атмосферного повітря не відповідає гігієнічним нормативам; фіксується забруднення вод, що, звісно, призводить до виникнення різноманітних

захворювань, зниження загальної резистентності організму і, як наслідок, до підвищення кількості осіб, які страждають на інфекційні й онкологічні захворювання, тощо [2]. По-друге, критичний стан природних ресурсів, що становить загрозу не лише для національної екологічної безпеки, а й для економічної. Йдеться про: а) земельні ресурси, так, за офіційними даними, в Україні водною й вітровою ерозією уражені близько 57 % її території, понад 12 % зазнають підтоплення; б) корисні копалини, довгострокове інтенсивне видобування яких у певних регіонах призвело до суттєвих змін геологічного середовища й виникнення надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру; в) клімат (потепління, зростання кількості й інтенсивності екстремальних погодних явищ); г) атмосферне повітря, яке, незважаючи на певний спад виробництва в Україні, у великих містах і промислових регіонах вирізняється стабільно високим рівнем забруднення; д) водні ресурси, зокрема, через скиди з промислових об'єктів забруднюються води, до того ж інфраструктура водовідведення й очисних споруд перебуває в неналежному стані, почастишали випадки недотримання норм водоохоронних зон, змиву та дренажу токсичних речовин із земель сільськогосподарського призначення; як наслідок, (ж) накопичення значних обсягів відходів. До цього треба додати ще й відсутність ефективних заходів, спрямованих як на запобігання їх утворенню, так і перероблення, утилізацію, знешкодження й екологічно безпечно видалення тощо. Саме результатом дії названих чинників є збереження на території України високого ризику виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру [2].

Пристаюючи до розгляду юридичної конструкції «право загального природокористування», передусім зауважимо, що вказане право тісно пов'язане з: правом на безпечне довкілля, впровадженням збалансованого природокористування, збереженням і відновленням природних екосистем. На наш погляд, воно вирізняється тим, що: а) здійснюється фізичними, а в певних випадках юридичними особами; б) його об'єкти постійно або тимчасово перебувають у природних чи штучно створених умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони; в) воно реалізується без вилучення відповідних об'єктів із природного середовища (у тому числі тимчасово) /або згідно з нормами безоплатного вилучення в межах, передбачених законодавством щодо порядку загального природокористування; г) такі об'єкти не закріплюються за конкретними особами; д) реалізується без надання дозволів; е) безоплатно; ж) без застосування технічних засобів; з) без заподіяння шкоди природі; і) із метою задоволення життєво необхідних потреб суб'єктів (естетичних, оздоровчих, рекреаційних та ін.).

До того ж такі права, як право приватної власності на природні ресурси й комплекси, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на загальне (загальнодоступне) використання природних ресурсів та ін., належать до природних, а також суб'єктивних екологічних прав природної спрямованості, які за ст. 64 Конституції України не можуть бути обмежені, крім випадків,

передбачених Основним Законом. Зокрема, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися деякі обмеження прав і свобод, крім зафіксованих ст. 24, 25, 27–40, 47, 51, 52, 55–63 Конституції України, із зазначенням строку їх дії. Виходячи з цього можемо зробити висновок, що невідчужувані суб'єктивні екологічні права природної спрямованості все ж таки є обмеженими. Однак, певні обмеження скеровані (принаймні так розраховував законодавець) на досягнення загального блага.

Зупинимось на цьому детальніше. Конституцією України (ч. 2 ст. 13) проголошено: кожен громадянин має право на користування природними об'єктами, що належать Українському народу, відповідно до закону. З огляду на це в конституційно-правовій доктрині йдеться лише про природні об'єкти права власності Українського народу і про те, що тільки згідно із законом громадяни мають право користуватися ними. Також доктриною визнається, що користування природними об'єктами поділяється на загальне і спеціальне. Наведене дозволяє знівелювати необґрунтовані спроби власників й орендарів природних ресурсів обмежити екологічні права громадян, у тому числі й природні. Це повністю узгоджується із приписами Основного Закону стосовно того, що власність не повинна використовуватися на шкоду людині й суспільству. Отже, як бачимо, право на загальне використання природних ресурсів визнається на законодавчому рівні, але дієвого правового механізму його забезпечення й досі бракує, зараз воно має здебільш декларативний характер.

Однак концепцію поділу права природокористування на загальне і спеціальне не сприйняли ні Земельний кодекс України (далі – ЗК України), ні Кодекс України про надра, ні закони України «Про охорону атмосферного повітря», «Про Червону книгу України» та ін. Як неодноразово наголошувалося фахівцями, саме в галузевих нормативних актах спостерігається тенденція до поступового, але неухильного звуження обсягу права загального природокористування, зокрема, лісовими ресурсами, водними об'єктами.

У зв'язку з обмеженим обсягом наукової доповіді зупинимось лише на праві загального водокористування. Фахівці неодноразово звертали увагу на нові концептуальні підходи, що використовувалися при вдосконаленні Водного кодексу України (далі – ВК України), а також на новели нормотворення. Ще у 2015 р., хоча лише в першому читанні, Верховною Радою VIII скликання був ухвалений законопроект № 0869 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення безперешкодного доступу громадян до узбережжя водних об'єктів для загального водокористування». Верховна Рада України IX скликання вже на I сесії ухвалила відповідний нормативно-правовий акт [1].

Принагідно навести приписи Водного кодексу України. У ст. 47 ВК України зазначено, що громадяни наділені правом загального водокористування для задоволення своїх потреб (купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд

або технічних пристроїв та з криниць), безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами і без надання відповідних дозволів.

Так, зазначену ст. 47 доповнено положенням, відповідно до якого забороняється обмеження загального водокористування, зокрема, обмеження купання та плавання на човнах, у зв'язку з перебуванням земельних ділянок прибережних захисних смуг (пляжної зони) у користуванні юридичних або фізичних осіб. Статтю 88 ВК України та ст. 60 ЗК України доповнено гарантією безперешкодного і безоплатного доступу до узбережжя морів, морських заток, лиманів та островів у внутрішніх морських водах у межах пляжної зони, до берегів річок, водойм та островів для загального водокористування. Також передбачено, що перешкодження такому доступу є підставою для припинення права користування землями прибережних захисних смуг за рішенням суду. Змінами до ст. 110 ВК України та до ст. 60 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлено адміністративну відповідальність за неправомірне обмеження безперешкодного і безоплатного доступу громадян до узбережжя водних об'єктів для загального водокористування. Статті 61, 62 ЗК України доповнено нормою стосовно того, що у прибережних захисних смугах забороняється влаштування огорож або інших конструкцій, що перешкоджають доступу громадян до узбережжя водних об'єктів, та передбачено механізм демонтажу таких огорож або інших конструкцій за рахунок їх власників (осіб, що їх встановили).

У ст. 51 ВК України (у ред. Закону від 18.09.2012 № 5293-VI) зафіксовано: водні об'єкти надаються в користування на умовах оренди без обмеження права загального водокористування, крім випадків, визначених законом; орендарі водного об'єкта зобов'язані передбачити місця для безоплатного забезпечення права громадян на загальне водокористування (купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство тощо), а при їх визначенні перевага надається традиційно розташованим місцям масового відпочинку; у межах населених пунктів забороняється обмеження будь-яких видів загального водокористування, крім випадків, окреслених законом; заборона загального водокористування водними об'єктами, наданими в користування на умовах оренди, та їх нецільове використання є підставою для розірвання договору оренди. Аналогічні положення містять також і ст. 324 і 333 Цивільного кодексу України.

Не можна оминати увагою й те, що за Конституцією України права власника від імені Українського народу здійснюють органи державної влади й органи місцевого самоврядування. Натомість відповідні державні органи, органи місцевого самоврядування та інші, передаючи природні об'єкти у власність, користування або в оренду, фактично не створюють умов для забезпечення гарантованого Конституцією України права користуватися природними об'єктами права власності Українського народу згідно із законом З огляду на це планується надання виконавчим органам сільських, селищних, міських рад і місцевим держаним адміністраціям повноважень із забезпечення безперешкодного і безоплатного доступу громадян до узбережжя водних об'єктів

і островів для загального водокористування шляхом внесення змін до ст. 33 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» та до ст. 21 Закону «Про місцеві державні адміністрації».

І це лише перші кроки на шляху створення механізму правового регулювання й гарантованості інституту права загального природокористування, зокрема, загального водокористування, бо покладання додаткових обов'язків – це запорука вільного доступу громадян до водних об'єктів. Зазначені норми, безумовно, потребують офіційного тлумачення.

Як бачимо, ключовим завданням в умовах сьогодення є забезпечення інтересів населення у сфері використання природних ресурсів, у першу чергу в аспекті доступності й захищеності права загального природокористування. Воно як правовий інститут і інститут законодавства потребує суттєвої модернізації. З огляду на наведені міркування можемо підсумувати, що нині необхідно: 1) розробити систему державних заходів із забезпечення права загального природокористування, адже саме вони покликані сприяти громадянам у реалізації конституційного екологічного права на користування природними об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону; 2) враховувати думку населення при наданні природних ресурсів і комплексів у власність або оренду, особливо якщо на них розташовані місця масового відпочинку населення, рекреації тощо; 3) закріпити при подальшій кодифікації екологічного законодавства виважену й науково обґрунтовану систему гарантій забезпечення досліджуваного права. Науковцям у галузі екологічного права задля створення реальних юридичних механізмів безперешкодного доступу громадян до природних об'єктів як суттєвої умови реалізації конституційного права громадян на користування природними об'єктами, права власності Українського народу належить розробити ще низку законів (або один кодифікований нормативно-правовий акт) й усунути свавілля і зловживання в зазначеній сфері.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення безперешкодного доступу громадян до узбережжя водних об'єктів для загального водокористування: проект Закону України від 29.08.2019 № 0869. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=0869&skl=10
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут економіко-правових досліджень

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
Відділення екологічного, господарського та аграрного права
Донецький регіональний науковий центр

Об'єкти екологічного і суміжних галузей права: теоретичні та практичні аспекти в умовах сталого розвитку

**Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
29 листопада 2019 року**

Київ
2019

УДК 349.4 + 349,6
О 45

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту економіко-правових досліджень НАН України (протокол № 10 від 25.11.2019)*

Організаційний комітет конференції:

Устименко Володимир Анатолійович – голова Оргкомітету, директор Інституту економіко-правових досліджень НАН України, член-кореспондент НАН України, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, професор, Заслужений юрист України, науковий редактор збірки матеріалів конференції;

Андрейцев Володимир Іванович – академік НАПрН України, д-р юрид. наук, професор, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права НТУ «Дніпровська політехніка» МОН України, Заслужений юрист України;

Джабраїлов Руслан Айтишхович – д-р юрид. наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Інституту економіко-правових досліджень НАН України;

Кірін Роман Станіславович – д-р юрид. наук, доцент, провідний науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень НАН України;

Єремєва Наталія Валеріївна – завідувачка відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки Інституту економіко-правових досліджень НАН України, канд. юрид. наук.

Ілларионов Олександр Юрійович – старший науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки Інституту економіко-правових досліджень НАН України, упорядник збірки матеріалів конференції.

О 45

Об'єкти екологічного і суміжних галузей права: теоретичні та практичні аспекти в умовах сталого розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (29 листопада 2019 р., м. Київ). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ: НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. 130 с.

ISBN 978-966-02-9081-5

Objects of Environmental and Related Branches of Law: theoretical and practical aspects of sustainable development: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (November 29, 2019, Kyiv). Ed. by V.A. Ustymenko. Kyiv: NAS of Ukraine. Institute of Economic and Legal Research, 2019. 130 p.

У виданні представлені тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Об'єкти екологічного і суміжних галузей права: теоретичні та практичні аспекти в умовах сталого розвитку» (29 листопада 2019 р., м. Київ), підготовлені за такими базовими напрямками: об'єкти екологічного права: теоретико-методологічні засади визначення та класифікації; теоретичні та практичні аспекти розмежування об'єктів екологічного та екологізованих галузей права; об'єкти природоресурсного права: проблемні питання; об'єкти природоохоронного права в умовах сталого розвитку; суміжність еколого-господарського режиму об'єктів права екологічної безпеки; правове регулювання раціонального і ефективного природокористування; правова охорона повітря, водних об'єктів, земель та надр в умовах навантаження від господарської діяльності.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти, юристів-практиків.

УДК 349.4 + 349,6

ISBN 978-966-02-9081-5

© Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2019
© Автори тез доповідей, 2019

Зміст

Устименко В.А. ПРО ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ЗЕМЛІ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	5
Андрейцев В.І. ОБ'ЄКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ.....	9
Балюк Г.І., Позняк Е.В., Шаравська Т.А. ОБ'ЄКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ЯК ОБ'ЄКТИ НОВИХ ВИДІВ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ.....	16
Єрмоленко В.М. ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ.....	20
Zhagova L.V. RISING AWARENESS LIKE NECESSARILY PART OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	23
Каракаш І.І. ПРАВООБ'ЄКТНІСТЬ ПРИРОДНИХ СКЛАДОВИХ ЗА КОДИФІКОВАНИМ ПРИРОДНОРЕСУРСОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ.....	25
Кірін Р.С. ЕНЕРГЕТИЧНІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ ЯК ОБ'ЄКТИ НАДРОХОРОННОГО ПРАВА.....	29
Коверзнев В.А. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ В КОНТЕКСТІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	35
Костяшкін І.О. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	40
Краснова М.В. СУЧАСНІ ПІХОДИ ДО ПОНЯТТЯ ОБ'ЄКТІВ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	43
Кулинич П.Ф. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ.....	47
Мушенко В.В. ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....	51
Носік В.В. ОБ'ЄКТИ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ.....	54
Розовский Б.Г. СЛЕПЫЕ КОТЯТА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВА.....	57
Статівка А.М. ПРО ВИКОРИСТАННЯ БІОТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	62
Шульга М.В. ЗЕМЛІ ЯК ОБ'ЄКТ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	65
Андрейцев В.В. ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ОБ'ЄКТІВ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ.....	68
Анісімова Г.В., Донець О.В. СУЧАСНИЙ КОНЦЕПТ ПРАВА ЗАГАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	71
Єремєєва Н.В. ЕКОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРАВОВОЇ МОДЕЛІ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ.....	76
Засць О.І. ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН ВОЛОДІННЯ ТА ЗАХИСТ.....	80
Ілларіонов О.Ю. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІКВІДАЦІЇ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ НА ТЕРИТОРІЯХ ЗАКРИТИХ (ЗАТОПЛЕНИХ) ВУГІЛЬНИХ ШАХТ.....	82
Ковтун О.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ТА РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В МЕЖАХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ (У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ).....	87
Малолітнева В.К. РЕАЛІЗАЦІЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У МЕЖАХ УГОДИ СОТ ПРО ДЕРЖАВНІ ЗАКУПІВЛІ.....	90

Петлюк Ю.С. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ТВАРИННОГО СВІТУ.....	94
Пльохова А.Ю. ВПЛИВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВУГЛЕДОБУВНИХ ШАХТ НА ОБ'ЄКТИ ПРАВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	97
Савчук О.О. ІННОВАЦІЇ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО І ЕФЕКТИВНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	100
Санченко А.Є. НАЛЕЖНА ОБАЧНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ: ЕФЕКТ ПЕРЕТИНУ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА КЕРІВНИХ ПРИНЦИПІВ З ПИТАНЬ БІЗНЕСУ І ПРАВ ЛЮДИНИ.....	103
Суєтнов Є.П. ДО ПИТАННЯ ПРО «ЕКОСИСТЕМІЗАЦІЮ» ОБ'ЄКТІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	110
Трегуб О.А. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ.....	117
Чепак А.О. ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ РИБОРОЗВЕДЕННЯ.....	121
Шматько Г.І. ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОГО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ ТА ПРИРОДНИЙ РЕСУРС.....	125